

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR DAVRIDA INSON XOTIRASINING O‘ZGARISHI

*Guliston davlat pedagogika
instituti o‘qituvchisi*

Berdiqulova Mahbuba

Tillarni o‘qitish fakulteti talabasi

Maxsudova Begoyim

begoyimmakhsudova@gmail.com

Annotatsiya

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Internet, smartfonlar, kompyuterlar va boshqa elektron qurilmalar insonlarning kundalik faoliyatini sezilarli darajada o‘zgartirdi. Mazkur maqolada raqamli texnologiyalarning inson xotirasi va kognitiv jarayonlariga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli muhitda axborot qabul qilish, qayta ishlash va eslab qolish jarayonlarida yuz berayotgan o‘zgarishlar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy insonlar axborotni yodlab qolishdan ko‘ra, uni qayerdan va qanday topishni eslab qolishga ko‘proq moyil bo‘lib bormoqda. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar xotira faoliyatining ayrim jihatlarini rivojlantirishi ham mumkin. Maqolada raqamli texnologiyalarning inson xotirasiga ijobiy va salbiy ta’sirlari muhokama qilinadi hamda bu jarayonlarning kelajakdagi rivojlanish istiqbollari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, inson xotirasi, internet, axborot muhiti, kognitiv jarayonlar, raqamli jamiyat, bilim olish.

XXI asr insoniyat taraqqiyotida raqamli texnologiyalar mislsiz darajada rivojlangan davr sifatida e’tirof etilmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng tarqalishi natijasida jamiyatning deyarli barcha sohaları, jumladan ta’lim, iqtisodiyot, tibbiyot, madaniyat va kundalik turmush tarzi tubdan o‘zgarib bormoqda. Internet, smartfonlar, planshetlar, sun’iy intellekt tizimlari hamda turli raqamli platformalar insonlarning axborot bilan ishlash usullarini yangi bosqichga olib chiqdi. Bugungi kunda har bir inson bir necha soniya ichida dunyoning istalgan nuqtasidan turli ma’lumotlarni topish imkoniyatiga ega. Bu esa inson tafakkuri, diqqat jarayoni va ayniqsa xotira faoliyatining o‘zgarishiga olib kelmoqda. Inson xotirasi psixologik jarayonlarning eng muhimlaridan biri bo‘lib, u axborotni qabul qilish, saqlash va kerakli paytda qayta esga tushirish qobiliyatini anglatadi. Tarixan insoniyat bilimlarni asosan xotira orqali saqlab kelgan. Masalan, qadimgi davrlarda yozuv tizimi keng rivojlanmagan paytda ilmiy, diniy va madaniy bilimlar asosan og‘zaki tarzda

avloddan-avlodga o'tgan. Odamlar muhim ma'lumotlarni yodlab olishga majbur bo'lgan va bu jarayon inson xotirasining kuchli rivojlanishiga xizmat qilgan.

Biroq zamonaviy raqamli muhit sharoitida bu holat sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Hozirgi kunda ko'plab ma'lumotlar elektron qurilmalar va internet tarmoqlarida saqlanadi. Telefon raqamlari, manzillar, muhim sanalar yoki boshqa ko'plab axborotlar smartfonlar va kompyuterlarda saqlanishi sababli insonlar ularni yodlab olishga kamroq ehtiyoj sezmoqda. Natijada inson xotirasi faoliyatining ayrim jihatlari yangi shakllarga moslashib bormoqda. Raqamli texnologiyalar bir tomondan inson hayotini ancha yengillashtiradi. Ular orqali bilim olish jarayoni tezlashadi, katta hajmdagi ma'lumotlarni saqlash va ulardan foydalanish imkoniyati paydo bo'ladi. Boshqa tomondan esa, doimiy ravishda raqamli qurilmalardan foydalanish insonning diqqatini chalg'itishi, axborotni chuqur o'zlashtirish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi ham mumkin. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar va tezkor axborot almashinuvi insonlarning qisqa va yuzaki ma'lumotlarni ko'proq qabul qilishiga olib kelmoqda. Shu sababli raqamli texnologiyalar davrida inson xotirasining o'zgarishini o'rganish zamonaviy ilm-fan oldida turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonni tadqiq etish orqali inson tafakkuri va kognitiv faoliyatidagi yangi tendensiyalarni aniqlash mumkin. Shuningdek, texnologiyalardan oqilona foydalanish hamda inson xotirasining tabiiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash yo'llarini ishlab chiqish ham muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolada raqamli texnologiyalarning inson xotirasiga ta'siri, axborotni qabul qilish va saqlash jarayonlarida yuz berayotgan o'zgarishlar hamda bu jarayonlarning ijobiy va salbiy jihatlari ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, raqamli muhit sharoitida inson xotirasining yangi xususiyatlari va rivojlanish istiqbollari haqida fikr yuritiladi.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi inson hayotining ko'plab jihatlari o'zgartirib yubordi. Ayniqsa, axborotga kirish imkoniyatining kengayishi inson tafakkuri va xotira faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Avvallari insonlar turli ma'lumotlarni yodlab olishga ko'proq ehtiyoj sezgan bo'lsa, bugungi kunda internet va elektron qurilmalar bu vazifani qisman o'z zimmasiga olmoqda. Smartfonlar, kompyuterlar va boshqa raqamli vositalar yordamida kerakli ma'lumotni bir necha soniya ichida topish mumkin. Natijada insonlar axborotni uzoq muddatli xotirada saqlashdan ko'ra, uni qayerdan topish mumkinligini eslab qolishga ko'proq moyil bo'lib bormoqda. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy insonlarning axborot bilan ishlash uslubi sezilarli darajada o'zgaragan. Psixologiya sohasida olib borilgan izlanishlar natijasida internetdan faol foydalanish inson xotirasining ishlash jarayoniga ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Masalan, ko'plab odamlar ma'lumotni yodlab qolish o'rniga uni qidiruv tizimlari orqali qayta topishga odatlanib qolgan. Bu holat ilmiy adabiyotlarda "Google effekti" deb ataladi. Mazkur hodisaga ko'ra, inson miyasi

ma'lumotning o'zini emas, balki uning qayerda joylashganini eslab qolishga moslashadi. Bu esa xotira faoliyatining yangi shakllarini shakllantirmoqda.

Bugungi kunda axborot oqimining nihoyatda ortib ketishi ham inson xotirasi va diqqat jarayonlariga ta'sir qilmoqda. Turli ijtimoiy tarmoqlar, internet saytlari va media platformalar orqali har kuni juda katta hajmdagi ma'lumotlar tarqaladi. Ba'zi tadqiqotlarga ko'ra, zamonaviy inson bir kun davomida o'rtacha bir necha o'n gigabaytga teng axborot oqimiga duch keladi. Bunday sharoitda inson miyasi barcha ma'lumotlarni chuqur o'zlashtira olmaydi va ko'pincha axborotni yuzaki qabul qilishga majbur bo'ladi. Natijada diqqatning tez chalg'ishi, bir vaqtning o'zida bir nechta vazifani bajarishga urinish kabi holatlar kuzatiladi. Bu esa xotiraning ayrim funksiyalarining susayishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar inson xotirasiga faqat salbiy emas, balki ijobiy ta'sir ham ko'rsatadi. Elektron kutubxonalar, onlayn ta'lim platformalari, multimedia vositalari orqali bilim olish imkoniyatlari kengayib bormoqda. Rasm, video va grafik tasvirlar orqali berilgan axborot insonning vizual xotirasini rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar katta hajmdagi ma'lumotlarni saqlash va ulardan samarali foydalanish imkonini yaratadi. Bu esa ilmiy tadqiqotlar, ta'lim jarayoni va kasbiy faoliyat uchun muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasida ham raqamli texnologiyalarni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu borada davlat rahbari Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan tashabbuslar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Prezident o'z nutqlaridan birida shunday ta'kidlagan: "Bugungi kunda raqamli texnologiyalarni rivojlantirmasdan turib, iqtisodiyot va jamiyat taraqqiyotini tasavvur qilish qiyin". Shu maqsadda mamlakatda raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalarini rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, mamlakatda Raqamli O'zbekiston – 2030 strategiyasi qabul qilinib, unda davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa sohalarga raqamli texnologiyalarni joriy etish vazifalari belgilab berilgan. Ushbu dastur doirasida elektron hukumat tizimi kengaytirilmoqda, ta'lim muassasalarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi oshirilmoqda hamda yoshlarning IT sohasidagi bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonlar nafaqat iqtisodiy taraqqiyotga xizmat qiladi, balki yosh avlodning bilim olish uslublarini ham o'zgartirib, ularning raqamli muhitga moslashuvini ta'minlaydi. Shu tariqa, raqamli texnologiyalar inson xotirasining ishlash jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Zamonaviy jamiyatda insonlar axborotni yodlab qolishdan ko'ra uni tez topish va qayta ishlash ko'nikmalarini rivojlantirmoqda. Bu jarayon bir tomondan bilim olish imkoniyatlarini kengaytirsam, ikkinchi tomondan insonning diqqat va xotira faoliyatiga yangi talablarni qo'yimoqda. Shu sababli raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanish hamda inson

xotirasining tabiiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash zamonaviy jamiyatning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar inson hayotining ajralmas qismiga aylangan bo‘lib, ular inson tafakkuri va xotira faoliyatiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Internet, smartfonlar va boshqa raqamli qurilmalar yordamida axborotga tezkor kirish imkoniyati paydo bo‘lgani sababli insonlarning axborotni qabul qilish, saqlash va eslab qolish usullari ham o‘zgarib bormoqda. Zamonaviy insonlar ko‘pincha ma‘lumotni yodlab olishdan ko‘ra, uni qayerdan va qanday topishni eslab qolishga ko‘proq e‘tibor qaratmoqda. Bu esa inson xotirasining ishlash jarayonida yangi shakllar paydo bo‘layotganini ko‘rsatadi. Raqamli texnologiyalar bir tomondan bilim olish jarayonini osonlashtiradi, katta hajmdagi ma‘lumotlardan foydalanish imkonini yaratadi hamda ta‘lim va ilm-fan rivojiga xizmat qiladi. Elektron kutubxonalar, onlayn ta‘lim platformalari va multimedia vositalari insonlarning bilim doirasini kengaytirishga yordam bermoqda. Boshqa tomondan esa, ortiqcha axborot oqimi diqqatning chalg‘ishiga, ma‘lumotni yuzaki qabul qilishga va xotiraning ayrim funksiyalarining sustlashishiga ham sabab bo‘lishi mumkin. Shu sababli raqamli texnologiyalardan foydalanishda muvozanatni saqlash muhim ahamiyatga ega. Insonlar texnologiyalardan samarali foydalanish bilan birga o‘z xotirasini rivojlantirishga ham e‘tibor qaratishi lozim. Kitob o‘qish, mustaqil fikrlash, ma‘lumotlarni tahlil qilish kabi faoliyatlar inson xotirasini mustahkamlashga yordam beradi. Kelajakda raqamli texnologiyalar yanada rivojlanib, inson hayotiga chuqurroq kirib borishi kutilmoqda. Shu bois inson xotirasi va raqamli muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta‘sirni chuqur o‘rganish hamda texnologiyalardan oqilona foydalanish madaniyatini shakllantirish zamonaviy jamiyatning muhim vazifalaridan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2021.
2. Nicholas Carr. Internet ongimizga qanday ta‘sir qiladi (The Shallows asari asosida). – Toshkent: Ma‘naviyat nashriyoti, 2019.
3. UNESCO. Raqamli ta‘lim va axborot texnologiyalari bo‘yicha hisobot. – Toshkent, 2020.
4. Ministry of Digital Technologies of the Republic of Uzbekistan. Raqamli O‘zbekiston – 2030 strategiyasi. – Toshkent, 2020.
5. World Bank. Raqamli rivojlanish va axborot texnologiyalari hisobotlari. – 2021.